

«НОВІ ЛІВІ» В КОНТЕКСТІ КОНТРАКУЛЬТУРИ У США В 60-Х РОКАХ ХХ СТ.

"NEW LEFT" IN THE CONTEXT OF COUNTERCULTURE IN THE UNITED STATES IN THE 60S OF THE 20-TH CENTURY

Шафраньош О.І.,

*аспірант кафедри політології і державного управління
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

У статті розглянуті особливості становлення концептуальної основи «нового лівого» руху в західній політичній думці 50–60-х років ХХ століття. Розглядається питання відмінності між ідейними напрямками «нового лівого» руху та традиційних лівих. Також аналізується співвідношення «нового лівого» руху з американською контркультурою у 60-х роках ХХ століття. На думку автора, «новий лівий» рух є невід'ємною складовою частиною контркультури 60-х років, поряд з її соціальними та культурними напрямками.

Ключові слова: «новий лівий» рух, контркультура, 60-ті, неомарксизм, суспільно-політичний рух.

В статье рассмотрены особенности становления концептуальной основы «нового левого» движения в западной политической мысли 50-60-х годов ХХ века. Рассматривается вопрос различия между идейными направлениями движения «новых левых» и традиционных левых. Также анализируется соотношение «нового левого» движения с американской контркультурой в 60-х годах ХХ века. По мнению автора, «новые левые» являются неотъемлемой составной частью контркультуры 60-х годов, наряду с ее социальными и культурными направлениями.

Ключевые слова: движение «новых левых», контркультура, 60-е, неомарксизм, общественно-политическое движение.

The article considers the peculiarities of the conceptual basis of the "new left" movement in the Western political science of the 1950s and 1960s. Here we are discussing about the difference between ideological directions of the "new left" movement and the traditional left. Also, the interrelation of the "new left" movement with the American counter-culture in the 60's of the 20th century is analyzed. According to the author, the "new left" movement is an integral part of the counterculture of the 1960s, along with its social and cultural trends.

Key words: "new left" movement, counterculture, sixties, neo-Marxism, socio-political movement.

Постановка проблеми. У даній статті ми спробуємо розглянути вузьку ділянку суспільно-політичної думки, що стосується генези філософсько-політичної течії «нових лівих», та її включення до контркультурного проекту в 60-х роках ХХ століття у США. Незважаючи на те, що рух контркультури часто пов'язується тільки з мистецьким та культурним протестом проти пануючих соціокультурних цінностей, у ньому значне місце посідав суспільно-політичний напрям, який був виражений «новим лівим» рухом. Тому ми вважаємо, що «новий лівий» рух є частиною політичної контркультури в США

та, загалом, країнах Заходу в 60-х роках ХХ століття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження з даної проблематики активно ведуться в сучасній західній соціальній та політичній науці, зокрема, важливими є роботи Е. Хіза та Ч. Поттера, С. Бранда, Д. Белграда, в яких поданий аналіз розвитку, становлення контркультури в США. На пострадянському просторі варто відмітити роботи А. Керві, Т. Щепанської, М. Султанової, Г. Кнабе та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвя-

чується стаття. Щодо українських дослідників, то безперечно цікавими та вартими уваги є дослідження А. Мінаєва, які стосуються молодіжного руху в США та Європі в другій половині 60-х років ХХ століття. Але, на жаль, можемо констатувати, що в українській політичній науці поки що вкрай мало публікацій, які б стосувалися тематики контркультури.

Формулювання цілей статті. Мета даної публікації – прояснити співвідношення між «новим лівим» рухом та контркультурою, дослідити генезу «нового лівого» руху. Серед дослідницьких завдань ми також вважаємо доцільним проаналізувати відмінність поглядів «нових лівих» від традиційних лівих ідейних концепцій, прояснити проблематику виникнення терміну «нові ліві».

Виклад основного матеріалу. Важливою суспільно-політичною складовою частиною контркультури став «новий лівий» рух, діяльність якого розгорнулася з початку 60-х років ХХ століття у США. Ідейною базою, на якій постав «новий лівий» рух, стали роботи вчених «Франкфуртської школи», також у процесі його становлення важливими були погляди французьких філософів-екзистенціалістів, зокрема, Ж.П. Сартра, американського соціолога Чарльза Міллса, Вільгельма Райха та інших. Також у побудову ідей руху «нових лівих» внесли вклад такі теоретики та практики в боротьбі за деколонізацію країн третього світу, як Франц Фанон. Певний ідейний вплив на становлення «нових лівих» спричинив французький структуралізм, а також теоретичні концепції маоїзму і троцькізму.

Етимологію терміна «нові ліві» можна прослідкувати від назви британського науково-теоретичного журналу «New Left Review» (заснований у 1960 році), в якому публікувалися статті тогочасних неомарксистів, які з певних причин відійшли від традиційної марксистської доктрини. Також термін зустрічається в «Листі до «нових лівих» Ч. Міллса, опублікованому в «New Left Review» того ж 1960 року.

Таким чином, термін з початку 60-х років ХХ століття став уживаний у соціальній та політичній науці, визначав собою нову ідейну базу, її прихильників, погляди яких пішли врозріз із традиційною марксистською доктриною західних комуністичних партій, а назва виділяла «нових лівих», на противагу «старим», традиційним лівим рухам та партіям.

Щодо генези терміну «нові ліві», то англійський соціолог, один із представників «нового лівого» руху Стюарт Холл зазначає, що «новий лівий» рух в Європі розпочинається з другої половини 50-х років ХХ століття як пошук «третього шляху» між домінуючими тенденціями в лівих політичних силах – між сталінізмом та соціал-демократичним рухом. «Ми запозичили цю фразу в 1950-х роках з руху, відомого як «nouvelle gauche», незалежної тенденції у французькій політиці, пов'язаної з щотижневою газетою France Observateur та її редактором Клодом Бурде. Він, будучи провідною фігурою французького Опору, уособлював спробу після війни відкрити «третій шлях» в європейській політиці, незалежний від двох домінуючих лівих позицій сталінізму і соціал-демократії, за межами блоків військових сил НАТО і Варшавського договору, що виступав проти як американської, так і радянської присутності в Європі» [1].

Використовуючи як базу марксистську критичну теорію, «нові ліві» поставилися до неї досить вільно, залучаючи до своїх ідейних концепцій цілу низку інших напрямів – від елементів фрейдизму до радикального лібералізму. Через це вони зазнали значної критики від представників традиційного марксизму, які визначали їх як «лівацький» напрям, який свідчить про безпосередню кризу західного суспільства та інтелектуальної думки. «Нові ліві», у свою чергу, критикували представників традиційного марксизму за надмірну догматичність та невідповідність їхньої критичної теорії реаліям середини ХХ століття.

На формування ідейних позицій, характерних для «нового лівого» руху, вплинула ідея Г. Маркузе про втрату революційної ролі робітничим класом, який включається в соціально-політичну систему, а його місце посідають соціальні аутсайтери – люмпен-пролетаріат, представники національних меншин, безробітні, радикальне студентство, інтелігенція. У глобальному вимірі агентами революційних змін є країни третього світу, які борються проти колоніалізму як з боку капіталістичного, так і соціалістичного світу.

Також вагомою для «нових лівих» стала теза про втрату революційної ролі лівими політичними партіями, які також є включеними в існуючу політичну систему. Тому новим рухом розглядалася сфера боротьби поза парламентською системою, без прив'язки до політичних партій. Акцент на непарламентських формах політичної боротьби пізніше привів до гарячих дискусій у «новому лівому» русі та перехід частини його учасників до форм збройної, терористичної боротьби.

Серед напрямів контркультури 60-х років ХХ століття «нові ліві» посідають особливе місце, оскільки їхня діяльність, на відміну від субкультур бітників чи хіпі, мала більш структурований характер, з безпосередньою артикуляцією політичних пропозицій та вимог. Про це свідчать програмні документи американських «нових лівих», зокрема «Порт-Гуронська декларація», акції прямої дії «нових лівих», пов'язаних, зокрема, з «Free Speech Movement», іншими видами протесту. Якщо для субкультур бітників, хіпі, політичний напрям був лише однією з форм їхньої діяльності, передусім орієнтованою на культурний, соціальний простір, то «нові ліві» від початку позиціонували себе переважно як політичний рух. Але оскільки до формування традиційних політичних партій та участі в політичному житті «нові ліві» ставилися негативно, то основною формою їхнього об'єднання стали громадські організації та рухи, передусім організація «Студенти

за демократичне суспільство», яка виникла у США в 1960 році.

Також слід зауважити, що попри організаційну оформленість, рух акцентував увагу на плюралізмі поглядів, у зв'язку з чим була відсутня доктринальна, ідеологічна диктатура однієї, «правильної» лінії. Цей фактор свідчив про демократизм у середовищі руху, але, з іншого боку, надав широку можливість для створення значної кількості фракційних груп, часто з кардинально різними цілями та методами діяльності, що, врешті-решт, призвело до розколу та занепаду руху в 70-х роках ХХ століття.

На генезу «нових лівих» справили значний вплив погляди Чарльза Райта Міллса, (1916–1962), американського соціолога, автора книги «Володарююча еліта». Міллс був послідовником німецьких дослідників М. Вебера і К. Мангейма, зазнав значного впливу ідей К. Маркса, вважав доцільною його методологію, проте дотримувався погляду про «старіння» марксистської теорії.

Дослідник зазначав, що зміни етапів історичного розвитку неминуче супроводжуються кризою основоположних цінностей західної культури, кризою самої ідеї прогресу, що досягається шляхом розуму, віри в науку як втілення добра, впевненості в силі всезагального навчання і його політичного значення для демократії. Більше того, як вважав Міллс, зазнали фіаско ідеали, засновані на думці про нерозривний причинно-наслідковий зв'язок між розумом і свободою. Суспільний устрій США Міллс визначає як «військовий капіталізм», що спирається на приватні корпорації при пануванні фінансових «тузів» і верхівки бюрократії.

Основні наукові роботи Ч. Міллса присвячені проблемі розподілу влади і соціальної стратифікації в американському суспільстві. Поняттю «правлячий, пануючий клас» він протиставляв поняття «володарююча еліта», розглядаючи її як соціальну групу, що складається з промислової, політичної і військової верхівки. Головною соціальною небезпеку

Міллс бачив у зростаючій «раціональності без розуму», тобто у використанні «володарюючою елітою» раціональних засобів, що розробляються вченими для досягнення ірраціональної мети.

У статті «Про знання і владу» (1955 р.) Міллс будує «золотий вік» американської демократії, період заснування США, коли Джордж Вашингтон читав «Листи» Вольтера і трактати Локка, і протиставляє йому сучасність 50-х років ХХ століття, в якій президент США Ейзенхауер читає детективи і ковбойські історії. Проблема знання і влади для Міллса «складається і завжди полягала у відношенні людей знання і людей влади», а в Америці середини ХХ століття «знання і влада аж ніяк не йдуть рука об руку в правлячих колах; а коли люди знання все ж стикаються з могутніми людьми, вони виступають для них не рівними партнерами, але найманими працівниками» [2, с. 17].

Надії на гуманізацію суспільства Міллс пов'язував з інтелігенцією, яка здатна володіти «соціологічною уявою», тобто властивістю розуміти процеси, що відбуваються в суспільстві. Також, подібно представникам «франкфуртської школи», він висунув тезу про втрату робітничим класом західних країн своєї історичної ролі та ідею про висунення інтелігенції як самостійної політичної сили, що має прийти йому на зміну.

В цьому ракурсі важливою видається позиція Міллса щодо культурної політики, яку самостійно можуть формувати інтелектуали, не будучи «під ковпаком» політичних чи бізнесових кіл істеблішменту. Вчений вводить термін «апарат культури», під яким він розглядає «всі організації та середовища, в яких ведеться художня, інтелектуальна і наукова робота, в яких виробляються та поширюються розваги та інформація» [2, с. 204].

Важливість «апарату культури» полягає в побудові символічної картини світу, яка подається як «реальність» для суспільства. Важливість цієї сфери для інституційних політичних та бізнесових еліт, їхній інтерес визначають і напря-

мок, в якому працює «апарат культури». «Інтелектуали встановлювали стандарти і намічали цілі. Після цього вони шукали навколо інші групи, кола, прошарки, які могли б їх реалізувати. Чи не час нам реалізувати ці цілі самим?» – резюмує Ч. Міллс [2, с. 221].

У роботах Міллса, які з'явилися у 50-х роках ХХ століття, висловлюється скепсис до існуючих соціальних рухів як можливих агентів радикальних змін. Але слід констатувати, що в «Листах до нових лівих» він передбачив та здійснив вплив на процес становлення «нового лівого» руху, що яскраво проявив себе в 60-х роках ХХ століття. Він зробив значний вплив на ідеї організації «Студенти за демократичне суспільство» (СДС), магістерська робота Тома Хейдена, одного з лідерів організації, стосувалася вивчення наукової спадщини Ч.Р. Міллса. «Американські «нові ліві», з одного боку, були живим підтвердженням ідеї Міллса про стратегічне становище «апарату культури» і склалися в основному зі студентів та молодих радикалів. Окупації університетів студентами в 1960-х роках були буквальною втіленням призову Міллса відвоювати «апарат культури», подолати відчуження між культурними виробниками і засобами виробництва та поширення культури. З іншого боку, нові ліві відповідали критеріям радикальної публіки Міллса: в їхньому середовищі обговорювалися альтернативи національного політичного курсу, і вони мали достатній політичний вплив, щоб змінити цей курс», – зазначає Ілля Матвеев [3].

У цьому аспекті актуальною є діяльність усієї контркультури 50–70-х років ХХ століття, адже створення нових сенсів, творчість бітників, активізм хіпі, мистецтво та контркультурна діяльність розглядалися «новими лівими» й з точки зору побудови нового «апарату культури».

Щодо причин появи руху нових лівих на початку 60-х років ХХ століття, в науковій літературі є декілька підходів, які виходять із соціально-психологічних, економічних та інших причин.

Герберт Маркузе, полемізуючи із західнонімецьким письменником Гансом Етценбергом, зазначав, що поява «нових лівих» зумовлена не економічними, а передусім соціально-психологічними причинами. На думку Маркузе, в соціальному плані для «нових лівих» характерними є певні маргіналії, тобто бажання опиратися на такі «периферійні» прошарки суспільства, як молодь, декласовані елементи, представники «кольорової» меншості населення, які приймають на себе подвійний гніт у суспільстві. У психологічному ж плані типовою рисою є протест проти держави та її інститутів, що сприяє відчуженню, проти різноманітних «авторитетів», буржуазного способу життя та моралі.

Як зазначає Г.С. Кнабе, один із законів демографії полягає в тому, що після спустошливих війн і катастроф народжуваність різко підвищується. Хвиля післявоєнної народжуваності в Європі і США була надзвичайно високою, і на рубежі 1950–60-х років незвично велика частина суспільства складалася з молоді віком 13–19 років. Сукупність обставин сприяла їх об'єднанню в самостійну суспільну, духовну силу. Їх об'єднувало розчарування в організовано-колективістських цінностях довоєнної епохи, у відповідних їм моральних нормах, носіями яких були батьки. «Молодь об'єднувало очікування демократизації життя, простоти, свободи і рівності, обіцяних урядами в ході боротьби проти гітлерівського тоталітаризму, які тепер не поспішали платити по векселях» [4].

У молоді було бажання вирватися за межі етики отриманих «зверху», нічим, на їхню думку, не обґрунтованих директив і заборон, вирватися за межі культури, монополізованої і регульованої державою, вернути етиці й культурі прямий, безпосередній людський зміст.

Н.П. Кнехт говорить, що як один з чинників, що вплинули на зростання «нового лівого» руху, можна розглядати і ціннісний поворот, що намітився в цей період у суспільній свідомості

розвинених західних країн, переорієнтація з цінностей виживання і матеріального достатку на цінності ліберальні, антропоцентричні, цінності емансипації і самовираження. Ці цінності самореалізації припускають орієнтацію на особову зацікавленість у тій або іншій сфері діяльності, увагу до неформального спілкування, прагнення до саморозвитку. Така переорієнтація веде до зміни традиційного відношення до сім'ї, освіти і, врешті-решт, до зміни владних відносин у всіх сферах суспільства [4].

Крім того, молоде покоління американців бачило невідповідність проголошених демократичних ідеалів існуючому стану речей. Про це йдеться в Порт-Гуронській заяві – головному програмному документі американських «нових лівих». Особливо це стосувалося зневажливого, расистського ставлення до афроамериканців, яке існувало в США, особливо в південних штатах. Як наслідок, у США великий розмах у 60-х роках ХХ століття набуває рух за громадянські права, в якому активну участь взяли і «нові ліві». «Каталізатором» розгортання руху «нових лівих» виступила війна у В'єтнамі. Вона торкнулася безпосередньо американської молоді, оскільки на той час у США ще існувала загальна військова повинність. Війна викликала обурення не тільки тому, що в її ході загинули сотні тисяч людей, але й тому, що уряд США здійснював воєнні дії, аргументуючи це потребою захисту демократії.

Також виникнення «нових лівих» пов'язане з розчаруванням діяльністю традиційних лівих сил в Європі та Америці, а також з реальною практикою встановлення «справедливого» соціалістичного суспільства, практикою тоталітарного, репресивного сталінізму в СРСР та країнах Центрально-Східної Європи. Слід зазначити, що для багатьох представників лівих партій Європи 50-х років ХХ століття і значної кількості західних інтелектуалів сприйняття сталінізму було позитивним, політика радянського уряду мала значну підтримку.

Розуміння того, що реалізація соціалізму в СРСР та Центрально-Східній Європі ведеться шляхом установлення тотального контролю над суспільним та особистим життям, фізичним знищенням «інакомислячих», національно-визвольних рухів, розпочинається лише в середині – другій половині 50-х років ХХ століття. Показовим є той факт, що всесвітньовідомий польський поет, письменник Чеслав Мілош, видаючи в 1953 році збірник есеїв «Поневолений розум», в якій західний читач зміг ознайомитися з реальним станом насадження тоталітарного соціалізму в Польщі, зіткнувся зі значною хвилею критики із середовища відомих лівих інтелектуалів. «Те, що діється в Росії і залежних від неї країнах, це своєрідне божевілля. Не виключено, навіть цілком можливо, що Росія зможе нав'язати своє безумство всьому світу, і що людство прийде до тями лише через двісті чи триста років», – пише Мілош у «Поневоленому розумі» [5, с. 86].

Стюарт Холл зазначає, що на появу перших «нових лівих» у 1956 році вплив справили дві події – придушення угорської революції радянськими танками та вторгнення англійців і французів у зону Суецького каналу. «Ці дві події, драматичний вплив яких посилювався через те, що вони відбулися протягом декількох днів одна від одної, викрили насильство й агресію, приховані у двох системах, які в той час домінували в політичному житті – західному імперіалізмі і сталінізмі, та відправили ударну хвилю через весь політичний світ. У більш глибокому розумінні вони визначили для людей мого покоління кордони і межі допустимого в політиці. Соціалісти після «Угорщини», як нам здалося, повинні нести у своїх серцях почуття трагедії від того виродження, яке відбулося в лівому русі, від російської революції до сталінізму <...> «Угорщина» поклала кінець певної соціалістичної невинності. З іншого боку, «Суец» підкреслив величезну помилку тих, що вважали, що вихід союзників

з декількох колишніх колоній обов'язково означав «кінець імперіалізму», або що реальні завоювання держави загального добробуту і розширення матеріального достатку означало завершення нерівності й експлуатації» [1].

Важливо наголосити, що активний розвиток «нового лівого» руху в США розпочинається з початку 60-х років ХХ століття та пов'язаний з діяльністю організації «Студенти за демократичне суспільство», СДС (англ. Students for Democratic Society, SDS). Надзвичайно важливим етапом у становленні СДС було ухвалення в 1962 році Порт-Гуронської заяви, яка стала маніфестом організації. Цей важливий документ виразив віру організації в дієвість партиципаторної демократії, в те, що соціальні реформи, які повинні розпочатися в американському суспільстві, повинні початися з активної ініціативи студентів, а також було дано визначення терміну «нові ліві». СДС розглядала себе не як єдину організацію зі своєю специфікою, але як частину більшого руху, який сподівався перетворити суспільство через формування нових і реформування старих державних інституцій. У заяві зазначалося, що політика США не відповідає своїм засадничим демократичним ідеалам, що апатія до політики оволоділа масами. Ідеал майбутнього політичного устрою організація бачила в реалізації принципів партиципаторної демократії, яка б передбачала ухвалення рішень прямою участю всіх громадян, а політика стала би шляхом до подолання ізоляції людей, допомагаючи їм знайти зміст в особистому житті. Іншими словами, партиципаторна демократія і політика, взагалі, повинні побудувати нове суспільство, сприяти здійсненню реальних рішень до соціальних та економічних проблем так ефективно і розумно, як це тільки можливо.

На думку СДС, Сполучені Штати не справилися з вирішенням тих нагальних проблем, які були перед ними поставлені. Декларуючи свою вірність принципам демократії і правам людини, кра-

їна насправді здійснювала грабіжницьку політику як відносно власних громадян, так і відносно решти світу. Політика, що сприяла ізоляції окремих індивідів і груп, поділу людей на основі класової або расової ознаки, не мала нічого спільного з реальним вирішенням численних проблем, з якими дійсно стикалося американське суспільство.

Висновки. Узагальнюючи, слід зазначити, що «новий лівий» рух є складовою частиною контркультури 50–70-х років ХХ століття, напрямом, який найбільш чітко зміг артикулювати власні політичні цілі та вимоги. Його виникнення пов'язується з пошуком нового шляху розвитку лівої ідеї, відкидаючи практику традиційних марксистських та соціал-демократичних

партій та рухів, які включені в існуючу суспільно-політичну систему та, на думку «нових лівих», не можуть бути агентами якісних змін. Критика «нових лівих» стосувалася як американського лібералізму, так і радянського соціалізму, вважаючи їх породженням того ж самого індустріального суспільства, яке у своїй основі прагне тоталітарності. Спираючись на теоретичні роботи науковців Франкфуртської школи, передусім Г. Маркузе, а також Ч. Міллса, «нові ліві» визначали, що революційна роль від пролетаріату переходить до соціальних аутсайдерів – люмпен-пролетаріату, представників етнічних меншин, країн третього світу, що борються проти колоніалізму, а також митців, студентів та інтелектуалів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Hall S. Life and Times of the first New Left. URL: <https://newleftreview.org/II/61/stuart-hall-life-and-times-of-the-first-new-left> (last accessed: 02.06.2018).
2. Summers J.H. The Politics of Truth: Selected Writings of C. Wright Mills. New York: Oxford University Press, 2008. 296 p.
3. Матвеев И. Чарльз Райт Миллс: дилемма публичного інтелектуала. URL: http://magazines.russ.ru/nz/2014/2/9m.html#_ftnref35 (last accessed: 02.06.2018).
4. Кнабе Г.С. Рок-музыка и рок-среда как формы контркультуры. URL: http://ec-dejavu.ru/m-2/Rock_music.html (дата звернення: 02.06.2018).
5. Мілош Ч. Поневолений розум. Мюнхен: Сучасність, 1985. 264 с.